

Førsteamanuensis Rolf Inge Larsen, Tromsø:

Læstadius og «de hundre talenters forbandelse»

Begrepet «de hundre talenters forbandelse» er hentet fra tromsøfilosofen Peter Wessel Zapffe og beskriver en bred akademisk interesse og kompetanse, noe Zapffe i eget tilfelle mente ble en hemsko for ham.

På mange måter er dette også beskrivende for lappmarkspresten Lars Levi Læstadius. For Læstadius hadde som mange andre prester i samtiden stort vitenskapelig engasjement. En av grunnene til dette var nok at datidens presteutdanning bestod av flere fag enn bare teologi, slik som for eksempel botanikk i hans tilfelle. Dette ledet til flere akademiske arbeider innen ulike akademiske disipliner.

Det jeg ønsker å gjøre, er å gi en kortfattet presentasjon av Læstadius' akademiske avhandlinger, og drøfte hvorfor hans største samfunnspåvirkning likevel har vært resultat av hans virke som vekkelsespredikant. Spørsmålet som drøftes er hvordan og hvorfor vekkerrøsten i den nordiske ødemarken ser ut til å ha overdøvet hans vitenskapelige arbeid.

Men først noen ord om Læstadius:

Lars Levi Læstadius ble født i Jäkkvik i den svenske lappmarken i 1800 og døde i Pajala på grensen mellom fedrelandet Sverige og det russiske storhertugdømmet Finland, 61 år gammel. Han var utdannet teolog og arbeidet som sokneprest og prost i Svenska Kyrkan helt nord i Sverige. Han skrev avhandlinger innenfor flere vitenskapsdisipliner, og samlet seg et stort herbarium. Han var også tilknyttet den franske vitenskapelige La Recherche-ekspedisjonen og hadde kontakt med botanikere rundt om i Europa. Men det er som vekkelsesforkynner Lars Levi Læstadius er best husket i ettertiden. Og det skal jeg komme tilbake til senere.

LLL Online

Forskerfellesskapet «Lars Levi Laestadius Online» er et prosjekt innen digital humaniora som samler cirka 20 forskere. Prosjektet er rotfestet ved UiT Norges arktiske universitet i Tromsø og er et nettverk av forskere fra Norge (Alta, Bodø og Tromsø), Sverige (Umeå og Haparanda), Finland (Joensuu og Rovaniemi) og Russland (Kirovsk). Prosjektet er tverrfaglig og samler forskere innen lingvistikk, teologi, religionsvitenskap, historie, botanikk, filosofi, litteraturvitenskap, matematikk og informatikk. Hensiktene er å tilrettelegge digitalt for

forskning på Læstadius og hans mange vitenskapelige tilnærminger til livet i det nordlige Norden, i tillegg til å fokusere på hans virksomhet som vekkespredikant. Sesjonene her søker å vise Læstadius' påvirkning gjennom historien. Hensikten er å løfte frem noen av fagene som Læstadius skrev avhandling i og å vise til den religiøse påvirkningen han har hatt på sine etterfølgere.

AVHANDLINGER

Her ser dere bilder av avhandlingene:

Botanikk: *Loca parallela plantarum.*

[*Sammenlignende studier over planteformer og deres voksesteder i Nord-Sverige*] er en samlig artikler Læstadius har skrevet og ble utgitt i 1839 (eller 1837 som noen andre mener). Siden Botaniker Andy Sortland er med på sesjonene, sier jeg ikke mer om den.

Mytologi/Etnografi: *Fragmenter i lapska mytologien. Gudalära*

I perioden 1839-1845 arbeidet Læstadius med et arbeid om samisk mytologi. Tanken var at dette skulle publiseres i forbindelse med La Rechere-ekspedisjonen, men det fullstendige manuskriptet forsvant. En del ble funnet i Pontarlier i Frankrike i 1933, den neste ble oppdaget i Yale i USA i 1946 og i 2001 ble siste delen av manuskriptet funnet i Pontarlier. I denne teksten diskuterer Læstadius samenes mytologi med andre mytologier og grovt sett ser han mange likhetstrekk.

Teologi: *Crapula mundi : världens rus eller själens smittosjuka*

I en alder av 43 år skrev Læstadius sin avhandling i teologi. Han hadde da arbeidet som prest i 16 år. I *Crapula mundi* argumenterer Læstadius mot teologisk rasjonalisme og samtidens moralske forfall. Avhandlingen er skrevet før Læstadius selv ble vakt og vekkesen rundt ham tok av.

Filosofi: *Dårhushjonet. En blick i nådens ordning*

Siden filosof Kosti Joensuu er nestemann på denne sesjonen, vil jeg ikke si mer om denne, annet enn at de tre delene som verket består av, først ble fullstendig samlet i 1949. Det er altså ikke en skrivefeil på powerpointen!

Lingvistikk

Læstadius bedrev han en utstrakt brevveksling, hovedsakelig som prest og botaniker. Læstadius skrev på fire språk: svensk, latin, lulesamisk og finsk (meänkieli/tornedalsfinsk), hvor han var pioner på skriftliggjøringen av de to sistnevnte. *Hålagaitten*... som står nevnt her i powerpointener for eksempel på det første kjente skrift på lulesamisk. Han skrev altså ikke en lingvistisk avhandling men hans arbeid er av lingvistisk interesse fordi han var med å skriftliggjøre to språk.

3

Obsevasjoner etc.

Læstadius registrerte rutinemessig temperaturer, planters utbredelse og trekkfuglers reisemønster. Gjennom å lage en egen skoleplattform i LLL Online vil dagens skoleelever på Nordkalotten dermed kunne observere endringer som har funnet sted siden 1800-tallet. Som naturforsker var Læstadius en fremstående representant som leverte substansielle bidrag innen blant annet plantegeografi, sideløpende med sitt virke som predikant. I en tid der vitenskap og religion ofte blir ansett som motsetninger, fungerer Læstadius dermed som et møtepunkt. Og et møtepunkt som av og til gir seg svært spesielle utslag. Slik som måten han som embedsmann og vekkelsespredikant forholdt seg til etniske minoriteter på, der han på den ene siden insisterte på å tale på samisk til menighetene i de samiske bosetningene og på den andre siden grov opp samiske hodeskaller fra kirkegården på oppdrag fra utenlandske forskere.

Vekkerøsten på Nordkalotten

Den læstadianske vekkelsen har hatt stor innflytelse i mange lokalsamfunn på Nordkalotten, religiøst og sosialt. Men vekkelsen har også medført sikkerhetspolitiske og kirkepolitiske utfordringer i det nordiske grenselandet. Noe som blir ytterligere drøftet av professor Hannu Mustakallio på disse sesjonene. Den religiøse innflytelsen er knyttet til at det var «tvingende nødvendig» at alle skulle bli frelst og at man derfor drev utagerende evangelisering. Og mange steder på Nordkalotten slo vekkelsen rot hele lokalsamfunn og ble svært synlig tilstede. På denne måten kunne læstadianisme bli en sterk og definerende kultur for innbyggerne. Innenfor denne tematikken tror jeg at Lis Mari Hjortfors presentasjon her på sesjonene vil komme. Sosial innflytelse kan særlig knyttes til hans totalavholdssyn som preget samfunnet, førte til nye samfunnsnormer og i enkelte tilfeller brennevinhandleres konkurs. Læstadianismen gjennomgikk en rekke splittelser rundt år 1900. En av fraksjonene var de førstefødte som religionsviteren Roald Kristiansen drøfter senere i disse sesjonene.

Som nevnt har altså den læstadianske vekkelsen levd videre på Nordkalotten i over 160 år. Spørsmålet som reiser seg er jo derfor: hvorfor blir vekkelsespredikanten husket – og ikke vitenskapsmannen?

For det første var det kun to av avhandlingene som ble trykket i hans levetid. Videre kan det vel i beste fall hevdes at disse to avhandlingene ikke korresponderte med samtidens populære oppfatninger. Det kan også tenkes at han ble oversett, siden dette var en «røst fra nordlig ødemark» som levde og produserte utenfor det akademiske kjernemiljøet. Mye av hans akademiske arbeide ser i hvert fall ut til å ha havnet i glemmeboken. Vel i hvert fall frem til de senere tider (og da mener jeg også før LLL Online).

Når det gjelder vekkelseslitteraturen etter Læstadius ble denne distribuert og lest i samtiden av lokalbefolkningen. Læstadius gav blant annet ut tidsskriftet *Ens Ropande Röst I Öknen*, som var et meldingsblad for vekkelsen. Samt at minst 466 av hans prekener er samlet og distribuert på Nordkalotten. Disse er fortsatt i bruk i dag både i læstadianske forsamlinger og i læstadianske hjem som postillelitteratur.

Som prest i det nordligste prestegjeld i det lutherske Sverige satte Læstadius luthersk teologi inn i vekkelsens rammer og knyttet den til lokal kunnskap som var forståelig for kirkegjengerne. Læstadius' og vekkelsens forkynnerspråk har altså klare likhetstrekk med det vi i dag kaller kontekstuell teologi, slik som at fortellingen om den gode hyrde handler om en reingjeter og omtalen av Gud som «den himmelske forelder». Videre var han svært god til å skape bilder som var utvetydige når det gjaldt å kommunisere hva han mente, det ble ikke pakket inn i forsiktige formuleringer. Slik som ved at kampen mot alkoholen som ble omtalt som «djevelens piss». Og dette ser ut til å ha appellert til tilhørerne og leserne av hans prekener. Det var sjelden til å misforstå hva han mente.

Jeg vet det jo ikke, men jeg antar at dette vekkelsesmaterialet har blitt oppfattet som nyttig og viktig lesning for mottakerne. Dette er basert på den store spredningen av materialet, og den effekten man kan se religiøst og sosialt på Nordkalotten.

Kanskje følte mange av innbyggerne på Nordkalotten at endelig var det en prest og/eller akademiker som snakket et språk de forstod?